

Н. М. Зубкова
кандидат історичних наук

О. П. Степченко
кандидат історичних наук
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
м. Київ

ЛИСТУВАННЯ

П. Я. СТЕБНИЦЬКОГО З С. О. ЄФРЕМОВИМ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ПРОСВІТНИЦТВА В УКРАЇНІ ПОЧАТКУ ХХ ст.

Продовжуючи публікацію листування П.Я. Стебницького з С.О. Єфремовим, вважаємо за необхідне залучити до широкого наукового загалу тематичну добірку документів стосовно опублікування студій С.О. Єфремова про життєвий та творчий шлях І.Я. Франка у видавництві “Благотворительного общества издания общепольных и дешевых книг”.

У літературній спадщині С.О. Єфремова монографії та нариси біографічного характеру займають важливе місце. Ще в 1898 р., коли відзначалося сторіччя від опублікування “Енеїди” Котляревського, а отже й сторіччя від дати народження нової української літератури, Єфремовим було замислено видати антологію українського письменства, де б у художній формі (єдиній формі, в якій дозволялося використовувати українську мову) були представлені довідкові статті про кожного письменника. Згодом цю антологію, названу ним “Вік”, Єфремов поклав в основу своєї “Історії українського письменства”, перше та друге видання якої побачили світ в 1911 р. Наступні видання 1917, 1918, 1923–1924 рр. доповнювалися новими літературно-біографічними студіями. Майстер біографічного жанру С. Єфремов написав низку монографічних досліджень про життєвий та творчий шлях П. Мирного, І. Карпенка-Карого, І. Нечуя-Левицького, Т. Шевченка, М. та Б. Грінченків, П. Куліша та ін.

Постать І. Франка займала одне з чільних місць у літературно-критичній діяльності С. Єфремова. Віддаючи належне його непе-

ресічному таланту майстра художнього слова, енциклопедичній освіченості, громадянській позиції, С. Єфремов так характеризував особистість І. Франка: “Ученик Драгоманова, він у своїй діяльності йшов дорогою, яку проказав великий навчитель, і, самостійно перетворивши його погляди, висловлював їх і як поет, і як белетрист, і як критик та публіцист, і як учений. Нема певне такої діялки літературної, до якої б не доложив Франко рук своїх, якої б не збагатив своєю працею. І скрізь він визначався з гурту своїм яскравим талантом та кипучим темпераментом; скрізь ставив рідний народ підставою своєї діяльності, добро народне – метою, науку – шляхом до мети”*. Численні статті, нариси, рецензії С. Єфремова стосовно літературних студій І. Франка й стали підставою для того, щоб П. Стебницький звернувся саме до нього з проханням написати брошуру про видатного українського літератора.

№ 1

Дорогий Сергій Олександрович!

Спасибі за звістку, що не покинули думки про Фр[анка]. Я певний, що аби Ви тільки сіли за роботу, то Вам досить трьох вечорів, щоб кончить. Бо скільки вже Ви написали! Увесь матеріал у Вас у голові...

Але-ж сідайте, сідайте та пишіть, не гаючи часу. Що далі, то все більше виникатиме всяких справ, що ляжуть на Вас новим тягарем, – і тоді писати буде куди трудніше. Користуйтеся нагодою – і пишіть тепер. Нам варто здобути рукопис як можна раніш, щоб випустити книжечку неодмінно цим роком...

Ну, всього найкращого!

Ваш П. Стебницький

29. IX. 1913.

Петерб[ургская] стор[она], Малы́й пр[оспект], д. 22, кв.17.

P.S. Чи не будете незабаром поблизу у Москві? Може тоді і до нас загляните?

Спасибі за нову книжку Щ.

От шельма завзявся!

ІР НБУВ, ф. 317, № 1302.

* Єфремов С. Історія українського письменства. – 4-е вид. – Мюнхен, 1989. – Т. 2. – С. 174.

№ 2

Дорогий Сергій Олександрович!

Сердечно дякую Вам за нову Вашу книжечку, вибачте, що довго мовчав. Але ж і Ви щось замовкли, а я дожидаю од Вас брошури про Франка. Будь ласка, дайте знати, в якому стані робота. Мені б дуже хотілось випустити книжку цим роком – а от же вже половина листопада! Не сердьтесь, що насідаю на Вас, – Ви самі казали нагадувати. Нетерпляче ждатиму звістки.

Будь-ласка, сповістіть ще от про що. Не чули Ви, часом, чи не їде хто з київських педагогів на з'їзд по народній освіті, що має бути під Різдво в Петербурзі?

Може Софія Фед[орівна], або д. Прокопович? Слід би, щоб хтось од “Світла” або “Укр[аїнського] вчителя” подав свій голос на з'їзді про українську школу. Звертатись треба в Комитет Грамотности (точний проспект я пришлю), а реферати надсилати к 1-му грудня.

Бувайте здорові, пишіть-же і відповідайте.

Ваш П. Стебницький

7 / XI 1913.

Петерб[ургская] стор[она], Малый просп[ект], 22, кв.17.

ІР НБУВ, ф. 317, № 1303.

№ 3

Дорогий Сергій Олександровичу!

Як там Вас бог милує? Чи добре одпочили після подорожі, тай в самій подорожі, яка, здається, була у Вас дуже вдатна? А як там чути про біографію Франка? Будь ласка, одпишіть коротенько, коли саме можна сподіватись Вашої рукописі, якщо тільки нічого в цій справі не перемінилось.

Які взагалі новини і який настрої?

Тут якось сумно і темно, нічого не видати. Тепер ще сумно під тягаром страхів, що напустив Леон[ід] Мик[олайович], а певного нічого нема.

Доходять звістки з “Укр[аїнської] Ж[изни]” – брак матеріалу, та видно не стає й догляду. Є чутка, ніби то Петл[юра] має виїздити з Москви – і питання про дальшу долю журналу стає руба.

А яка доля спіткала “Світло”? Чи буде щось з нього чи згасне?

Ну, бувайте здоровенькі, черкніть-же кілька слів, щоб ми знали, якого плану держатись.

Ваш П. Стебницький
17 / IX 1913.

Петерб[ургская] стор[она], Малый просп[ект], 22, кв.17.

ІР НБУВ, ф. 317, № 1304.

№ 4

Дорогий Сергій Олександрович!

Дуже і дуже дякую за прислану рукопись. Я вже не сподівався на неї, бо бачив, як Ви загрузли в біжучу полеміку та політику... Але Ви і серед того клопоту не забули своєї обіцянки, і сердешна Вам за те од нас подяка.

Пока ми тут будемо читати рукопис, не відмовте поміркувати над тим, як її оздобити, який взяти портрет, які ще можна здобути підходящі ілюстрації. Коли ж знайдете під рукою, то тільки напишіть пораду, а ми вже будем здобувать.

Видається книжечка очевидно вже в початку того року.

Всього найкращого! З наступними святами!

Ваш П. Стебницький
18 / XII [1913].

Петерб[ургская] ст[орона], Малый пр[оспект], 22.

ІР НБУВ, ф. 317, № 1305.

№ 5

Дорогий Сергій Олександрович!

Сказав-би Вам: – З новим роком, та знаю, що почався він для Вас дуже сумно; всім серцем співчуваю Вам з приводу тяжкої втрати – бо, видно, хорошого чоловіка звели з світа наші обставини; – але дай боже, щоб хоч далі цей рік показав себе з кращого боку; бажаю Вам здоров'я і всього доброго!

З Вашою біографією Франковою збираюсь оце приступать до роботи. Знаєте, чимало довелось в цій справі нам тут і балакати, і споритись, і вагаться. Багато сумнівів викликав Ваш рукопис з цензурного боку. Три-чотири місця таких, що їх ніяк не можна лишити в Вашій редакції, – це значило б іти на конфіскату. Та й весь тон Франкової характеристики вийшов такий трудний на адміні-

стративне вухо, що хто його знає, як пощастить цій брошюрі проскочити... Отже порішили все-ж пустити в набір, але дуже Вас просити як найважливіше переглянути всю брошюру, а ті інкріміновані місця особливо, і переробити на менш небезпечний виклад. Воно б, розуміється, можна – і навіть краще – переробити і в рукопису, але я боюсь Вам посилати рукопис, бо коли не розпочати роботи друкарні, то рукопис може залежатись у Вас “під сукном“, просто з неохоти до переробки. А коректура все-ж наче підганяє автора. Знов-же можна-б переробити і тут, нам самим, але це дуже делікатна справа, можна переборщити, перегнути в другий бік більше, ніж бажає автор. Краще, значить, спробуйте попереду виправити Ви самі, а там буде видно, Власне я міг би довірити переробку тільки Ол[ександру] Гнат[овичу], бо він найкраще оберіг- би Ваші інтереси, і коли б уже він признав потрібним викинути який уступ, то Ви-б уже знали, що це не примхи і не боягузство, а справжня потреба. Коли Ви на це згодні, то я можу попросити Ол[ександра] Гн[атовича] зробити свої поправки, ще перед посилкою коректури Вам, – збоку.

А як з портретом? Де-б Ви порадили взяти добрий оригінал? Чи думаєте дати ще які ілюстрації?

Висловлюють бажання, щоб у кінці брошюри, так як в біографії Грінченка, була бібліографія, – уже Франкових творів. Розуміється, всіх списати неможна, – це був-би товстий окремий том, – але може можна подати заголовки творів, що мають значіння для широкого загалу: всю поезію, беллетристику, публіцистику. А спеціальний, науковий матеріал полишити на боці. Як Ви на це? Коли Ви уявляєте собі якийсь практичний план такого списку творів, то може-б склали, хоч без гарантії повноти?

Рукопис, коли хочете, я теж пришло з коректурою. Чи не треба?

Ну, поки що, будьте здоровенькі, міцно стискаю Вашу руку і бажаю всього найкращого.

Ваш П. Стебницький

19 / I 1914.

Петерб[ургская] стор[она], Малый пр[оспект], д. 22, кв.17.

ІР НБУВ, ф. 317, № 1306.

№ 6

Дорогий Сергій Олександровичу !

Переказував мені Олекс[андр] Гнат[ович], що Ви згодилися з

його порадою поширити біографію Франка фактичним матеріалом на підставі Вашої великої книжки. Отже, будь ласка, сповістіть, може справді вислати Вам рукопис для поповнення? Я ще її не пускав у роботу, все думав, як там вигладити ті інкріміновані рецензентами місця, щоб була не зачепилась книжка за яку перепону. Та врешті вже думав посилати Вам коректуру, щоб Ви самі над тим поміркували. А коли будете робити додатки, то воно може само собою переробиться і те, що в стислому викладі трохи ріже вуха, настроєні на цензурний камертон. Що до розміру, то не бійтесь, можна довести до 5 арк. (стор. 80), аби було цікаво, а у Вас інакше не може бути.

Ждатиму відповіді і, коли можна, ото зараз вишлю рукопис. Чи будете в Києві в кінці іюня та в іюлі? Може пощастить мені вибратись, хоч запевне це ще у мене не вияснилось.

Сердешно дякую Вам за новий милий дарунок – Шевченкову збірку.

Бувайте здоровенькі.

Ваш П. Стебницький

2 / V 1914.

Петерб[ургская] стор[она], Малый просп[ект], д. 22, кв. 17.

ІР НБУВ, ф. 317, № 1307.

№ 7

Дорогий Сергій Олександрович !

Дуже і дуже Вам дякую за прекрасну книжку видання “Віку“. А як там стоїть справа з нею?

Чув і читав про заходи цензури в справі ярижки. Що думаєте робити з часописями?

Разом з цим листом посилаю Вам 10 руб. на ту-ж саму мету, що й ті 20 р., які я передав Вам у Петербурзі, це-б то на допомогу хворому письменнику. Більшість цих грошей зібрано студентами – гірняками. А де він – той письменник? Чи єсть які відомости з останніх часів, коли там новий натиск?

До речі про цього письменника. Чув я від Ол[ександра] Гн[атовича], що Вам бажалось-би улаштування рахунків з “Добр[одійним] Т[оварист]вом“. То може оце тепер, коли скінчите чергові, нагальні праці, і візьметесь за нашу роботу, – то почали-б з біогра-

фії Франка? Поміркуйте над нею, дайте їй можливий по сучасним обставинам вигляд, буде скоріще, як написати всю історію літератури; тоді, доставши від Вас перероблену рукопись, ми зможемо по її розміру одразу виплатити Вам гонорар. А після того вже сядете за “Історію“, на яку Вам видано аванс. Таким чином, що зможемо, зробимо для зведення рахунків найвигіднішим для Вас способом. Як думаєте? Одпишіть.

Тим часом, бувайте здоровенькі.

Вам щиро прихильний П. Стебницький

19 / II 1915 (19 лютого 1915 року)

Б. Спасская, 11, кв. 37.

P.S. Чи вже виїхав в свою подорож М[ихайло] С[ергійович]? Яким способом?

ІР НБУВ, ф. 317, №1310.

№ 8

Дорогий Сергій Олександрович!

Спасибі за листа і рукопис. Чи не можна здобути доброго портрета Павлика? Бо знімати з книжок – погано вийде.

Ваш “Франко“ ще в цензурі, – ми подали попереду. Трудно тепер з цензурою, єсть якісь дірективи такі, що до нас чіпляються: “Розмова про мову “ Євг[ена] Харл[амповича] цілком заборонена. Не знаю, як пощастить з Франком...

А чом Ви ні з Москви ні потім не написали ні слова про те, як там ідуть переклади прози для “Паруса“? Адже московський перекладчик досі не прислав нам а-ні листочка, тим часом вже-б пора віддати хоч старшу половину авторів. Тай Ваша частина як? Сповітть, будь ласка.

Не весело Вам буде в Кононівці через те лихо, що недавно спітало Кононівчан... Про те, коли досидите до кінця липня, то Вам-би слід тоді поїхати в Шишаки: там тепер живе Хв[едір] Кіндр[атович] Вовк, а тоді будуть і ще цікаві люде, як, напр[иклад] Акад[емік] Вернадський, з котрим побалакати було-б дуже інтересно. Поїдьте.

Вийшов 2-й том “Укр[аїнського] народа“, – книжка дуже цікава і важна.

Ну, бувайте здоровенькі, всього Вам кращого, привіт всім коно-

нівчанам. Може і сам пан тут? То йому особливо. А як його здорovia?

Ваш П. С(тебницький)
5 / VIII. 1916.

ІР НБУВ, ф. 317, № 1317.

№ 9

Дорогий Сергій Олександрович!

Ваш “Франко“ вернувся добре понівечений, – не так, може, як кононівський парк, але все-ж з посудомленими руками і з дефектами в мозку, як і за життя йому бідоласі було... Тим часом, – не знаю як на це Ви, – а товариство думає друкувати, бо все-ж зосталось багато доброго. Корректуру пришлю, сповіщайте лиш де Ви будете. А тим часом, складайте, будь ласка, бібліографію Франкових творів, – очевидно найголовніщих, без цього не добре буде. Сповістіть, як Ви хочете щоб Вам раховано гонорар, може маєте на прикметі якусь певну цифру?

Тут переклади теж посуваються. Для переписки Ваших присилайте рукописи сюди, це краще. А од московського письменника ні чутки.

В Шишаки поїдьте, там, кажуть, дуже гарно. Це перший полустанок чи роз’їзд од Ромодану по дорозі на Кременчук. І побалакати цікаво.

Вийшов 2-й том “У[країнського] народу“.

Бувайте здоровенькі. Сердешний привіт кононівчанам.

Ваш П. С[тебницький].
16 / VII (1916).

ІР НБУВ, ф. 317, № 1318.

№ 10

Дорогий Сергій Олександрович!

Рукопис Ваш про Франка, розуміється, збережемо або просто повернемо Вам.

Про гонорар я питався не без причини, хоч і знаю, що Ви звіряєтесь на нашу ласку. Річ у тім, що тепер в Товаристві книжечки виходять не однакового формату, а як трапиться, в залежності від паперу. Ми хочемо, правда, видати Франка форматом Вашої ж бро-

шiori про Грінченка, але хто його знає, може папір примусить перемінити. А тоді вже трудно бути рівняти гонорар до старих брошюр, хіба по літерам. Ото я й згадав, що у Вас, власне, єсть якась своя звичайна система рахувати розмір аркуша по літерам, від чого залежить і гонорар. Сповістіть про це, будь-ласка, бо тоді можна буде й Товариству для зручності перейти на цю систему, коли вона не занадто переважить наші дотеперешні норми. Коли сповістите, зараз підрахуємо і вишлемо Вам гонорар, одвернувши наші 50 карб. Все-ж, я думаю, ще де-що Вам лишиться. Ждатиму відповіді.

Добре, що у Вас робота аж фурчить. І московський перекладчик не мовчить. Обізвався, що, мовляв, скоро все буде готове – але разом з тим питає, що треба брати з Винниченка. Отже, мабуть, ще не так то й скоро...

А от зле, що редакція збірника щось не дуже вдоволена нашою працею. Була у Ол[ександра] Гн[атовича] телефонна розмова з Тихоновим, – дак той почав докоряти, що віршовий матеріал дуже одноманітний, все переважно “гражданські мотиви”, а чистої лірики дуже мало, епоса зовсім нема, також і “этих, знаете, новых течений”... Треба, мовляв, ще трохи додати...

Ол[ександр] Гн[атович] був тою розмовою дуже пригнічений, – умовивсь подати ще з 20 поезій иншого характеру, і ото тепер треба щось вибрати. Може щось і Ви надумаете? Свій вибір ми потім Вам подамо до відомости, може опротестує. Але-ж взагалі це недобре. Я й боявся, що наш вибір на них робитиме зовсім не таке вражіння, як на нас. Треба було ще та ще перецідити, хай би з двох томів лишивсь тільки один, аби з таким змістом, що справді бив-би в ніс та в очі... Не знати, чи то вражіння всіх перекладачів, чи лиш когось одного... При цій розмові виявилось, що скаржилась якась перекладчиця ще й на неточність перекладів: десь ніби “коханий краю” перекладено “несчастный край”... Щось певне сама наплутала або не додивилась... Але звідки взялася вона сама, ота перекладчиця, коли повинні були перекладати “стовпи”, – три буки: Бунін, Блок та Брюсов?! Це щось теж мені не до смаку.

Очевидно, все-ж, треба редакції збірника дати волю одкидать те, що їм здається мало цікавим, – як в віршах, так і в прозі. Шкода своєї праці над тим “Перекотиполем”, – але оце якраз така піеса, яку не слід було ставити в програму... А що як вони викинуть усе?!

А чи Ви там, заховавшись у тихий закуток, у Христа за дверима, стежите за тим, що робиться в світі? А як не Ви, то взагалі

хто небудь у Києві чи стежить?! Слід, бо багато надходить цікавого і серйозного. І польська справа, і галицькі надії... Воно-б і реагувати не вадило по змозі. Он в пресі почали з'являтися редакційні статті цікавого змісту... Та взагалі – часи цікаві.

Коли зберетесь у Ш[ишаках] то добивайтесь побачення та розмови з академіком, бо й те цікаво, ба навіть важливо...

Не пам'ятаю, чи писав Вам я про літературні новини: вийшов другий том “народу“, а оце вийшов “Степ“ (куценський) та науковий збірник, дуже цікавий. Мабуть ще до Вас те все не дійшло.

Ну, бувайте здоровенькі і Богу милі та пишть як найбільше, щоб вистачило на всю осінь і зиму, тоді легше буде їздити з Києва до Петрограду... і обратно.

Ваш П. С[тебницький]

28 / VII. 1916.

ІР НБУВ, ф. 317, №1319.

№ 11

Дорогий Сергій Олександрович!

На Ваш клопіт порада легка: покиньте на який час писати та приїздіть до нас. Хоч і тут не можна сказати, щоб не було ні печалі ні воздыханія, а проте за біганиною по людях можна одпочити од писанини... А що вже нам буде веселіще, то можете собі уявити.

Чого-ж Ви дивуєтесь на перекладчиків: розуміється, їм можна відповісти – “полюбите нась черненькими“, але-ж вони наче-б то клопочуться за наші-ж інтереси, щоб показати нас перед широким світом як найкраще, – але з їхнього погляду та смаку... “А воть, mesdames et messieurs, украинская литература – совсемь какь настоящая, даже новые теченія поэзіи есть, и очень недорого...” Ну, а ми їм тичемо або “тугу за сонцем“, або “брязкіт кайданів“, – от вони й ремствують... Я собі думаю, що може це примха тої панії – перекладчиці, яка десь несподівано виникла і засіла за нашу літературу. Що воно за панія і з якої речі? Адже мали перекладати самі стовпи? – Може як зберетесь з Ол[ександром] Гнат[овичем] у редакцію, то піднімем протест проти такого підсовування замість стовпів поезії якихось прислужниць літератури. Тоді може й редакція посмирніє і не буде дерти носа. Або ще краще, приїздіть самі трохи погризтись з російським письменством...

Тепер про Франка. Корректурa вже в мене була, і я її

прочитав, а Вам вислати не міг, бо друкарня прислала по одному примірнику. Пришлю вже другу коректуру – зверстану. Воно буде й краще, – бо все одно пошлеться Вам тільки для ознайомлення, а перемін після цензури вже не можна робити, хіба самі дрібні, редакційні – без порушення суті. Візьміть це на увагу – і хоч шкода викинутих місць, але що робити. Краще пустити те що зосталось, ніж ждати кращих часів – коли-то вони настануть. Де вже прогалини в замислі та фактах б'ють у вічі, там я поставив многоточіє, на згогад буряків для читача.

Отож тепер, будь ласка, складіть тимчасом бібліографію, щоб потім не задержувати, тай присилайте, бо вже одно доведеться подавати окремо в цензуру. Треба поспішати, бо час іде, а роботи ще багато, а скільки часу пропаде в цензурі та друкарні, не можна вгадати, а це-ж календарь, не що, – треба скоріше.

Ще просимо Вас – чи не написали-б зовсім коротенького (1 – 1.1/2 – 2 стор.) некролога Паньківського? Згадали, що без спомина про нього не зручно, а тут трудніше зібрати потрібні факти, Ви-ж може й так – просто з голови напишете. І це теж не баріться.

Скільки часу пробудете в Кононівці? Чи можна туди вислати гонорар чи краще на Київ? Куди слати коректуру?

Здається, все. Бувайте здоровенькі. Привіт Марії Вікторівні і іншим Кононівчанам. А що, нема звісток від Ганни Євг[енівни] – як там її справи?

Ваш П. Стебницький.

10 августа 1916.

Б[ольшая] Спасская, 11, кв. 37.

ІР НБУВ, ф. 317, № 1320.

№ 12

Дорогий Сергій Олександрович!

Спасибі за коректу і бібліографію, все одержав. Не знаю тільки, як бути з Вашими переминами: тут бояться прикrostів для друкарні, бо, мовляв, треба щоб проти цензури не було “ніже тії коми...” Ну та якось буде...” На стор. 35 все зроблено – зайве викинуто.

Гонорар, на міру “Грінченка” (себто 50 карб. за 32 стор.), вираховано з невеличкою надбавкою, – на 100 карб., – це для того, щоб не платити окремо за “Календарь”, бо бажано календарь зробити дешевим коштом. Отже, зараховуючи 50 карб. авансу, шлю Вам ще

50 карб., на які, коли Ваша ласка, пришліть при нагоді росписку. Тепер, виходить, квіта – і ждемо далі – “Історії літератури “ або що.

Про професора тут була вже звістка від нього самого. Це дуже приємна новина. Що воно за знак? Може переміна політики – як у вас думають?

З перекладами кінчаємо. На тому тижні, мабуть, здамо все, що маємо. З Москви прийшла частинка – щось три пієси, а решту може пришле цими днями. Тоді зостанеться Олесь. А як же з ним? Треба-ж якісь “енергическіі мери“ !

Мені переклади завдали немало мороки, бо довелось здибати з непередбаченими труднощами... Хто його знає, як воно буде врешті, хтось мабуть та буде нас за все лаяти і як не читачі, то автори... А знаєте, хто найтрудніший автор для перекладу? Уявіть собі, – чого я ніяк не сподівався, – Ів[ан] Сем[енович] Левіцький! Такі в його описах відтінки, на які ніяк не підбереш підходящих російських виразів...

Але ж все пусте. А головне те, що мене страх бере за вражіння наших літературних зразків на російську публіку. Боюсь що це буде екзамен, якого ми не витримаєм. Що до віршів, то вже ми знаємо, що редакція невдоволена (ми з Ол[ександром] Гн[атовичем] так і не спромоглись ні на які додатки, принаймні досі). Те саме буде, мабуть, і з прозою, але в більшій мірі і на гіршім ґрунті. Те, в чім ми бачимо картини реального українського життя і що ми смакуємо з захватом, як рідний нам побутовий матеріал або елементи соціальних та національних відносин, все те здається російському поступовцю за страшенно реакційну літературу: Нечуй та Франко – будуть юдофобами! Перегляньте-но з цього погляду хоч-би “Панаса Крутя “ – та одягніть його в російську одіжу, – який тоді вигляд матимуть Нечуєві характеристики жидівства... А це-ж іде не куди, а таки до Горького! Чорт його знає, що з тим робити; де-коли думалось, що той непевний елемент треба повикидати, – але-ж з якої речі! – Далі – тільки невелика частина наших авторів не тратить на перекладах в літературній гідності... Грінченко робиться надзвичайно блідий і прімітивний, – “для младшого возраста “; Нечуй – в його неталановитих річах, до яких належать, по моему, “Старосвітські батюшки“, – нестерпуче грубий і кострубатий... Кажу-ж Вам – екзамен... І от, або самим викидати, або дати *carte blanche* редакторам вибрати собі що хоча...

Думаю, що в Вашій статті треба-б було подати де-які уваги

для освітлення читачам особливостей нашої літератури, які могли б викликати отакі прикрі сумніви і запитання... Їм, очевидно, без спеціальних коментарів не розжувати, що воно за смак в цій літературі і як на неї дивитись. А коли ці коментарі почнуть подавати російські рецензенти, то буде, мабуть, не дуже нам до смаку. Може навіть і рецензії слід писати нашим же людям, пояснюючи ще детальніше значіння окремих авторів та творів.

От бачите, що Вам би слід таки до нас приїхати, – було-б про що порадитись і побалакати. А ну ж – но! Тим більше, що, мабуть, в Києві мертво.

Ол[ександр] Гн[атович] сьогодні остаточно переїхав со-чади в город.

Як здоровля Хведора Павл[овича]? Чи маєте звістки? Хвед[ір] Кіндр[атович] вже тут. Каже – не міг змовитись з академіком, бо вже мав поспішати до виїзду.

Ну, будьте здоровенькі, всього Вам найкращого.

Ваш П. Стебницький 31 / VIII. 1916.

Б[ольшая] Спасская, 11, кв. 37.

P.S. Де тепер Андрій Вас[ильович] ? Писав йому на Александровську – не відповідає.

ІР НБУВ, ф. 317, № 1321.